

84 (2 = 411. 2 / 52
П-913

А.С. ПУШКИН

**БЕЛКИННИН
ПОВЕСТЬТЕРИ**

ГОРНО-АЛТАЙСК
1957

A.C. HARRIS

Р1
П-913

А. С. ПУШКИН

БЕЛКИННИН
ПОВЕСТЬТЕРИ

200868
0
✓

Горно-Алтайский
книжный издательство—1957

Горно-Алтайская
областная
БИБЛИОТЕКА

84(2=411. 2/52-4
17913

Книга объявлена в аннотированном тематическом плане Горно-Алтайского книжного издательства за 1957 год, порядковый № 9.

БАЖАЛЫКТАР

	Стр.
Шуурган	3
Межик эдеечи	16
Мылтык атканы	24

А. С. Пушкин

ПОВЕСТИ БЕЛКИНА

На алтайском языке

Редактор **Л. В. Кокышев**. Технический редактор **М. И. Техтиеков**.
Корректоры: **М. М. Макошева** и **М. Г. Аргокова**.

Сдано в набор 19/XI 1957 г. Подписано к печати 18/XII 1957 г.
Формат 60×84^{1/16}. П. л. 1,125. Уч.-изд. л. 1,83. Тираж 3 000 экз.
Заказ № 108. Цена 50 к. Баазы 50 акча.

Горно-Алтайское книжное издательство.
Типография № 15. г. Горно-Алтайск,
проспект Сталина, 17.

5-ПАС-57

I

Ш У У Р Г А Н

1811 жылдын учунда, бис ундубаган жакшынак ӱйдӱ, бойунун Ненарадово журтунда жакшы санаалу Гаврил Гаврилович Р. журтаган. Ол айылчыларга сӱрекей кӱндӱзек ле керсӱ деп айландыра јерлерде макталатан; айылдаштар ажанып аларга, онын ӱйӱле беш акчадан бостон¹ ойноорго, кезиктери олордын кызын, жакшы бӱдӱмдӱ, куу чырайлу он јети јашту Мария Гавриловна деп кысты кӱрӱп аларга келетендер. Ол бай кыска бодолып турган, кӱп улус оны бойуна ӱй кижии эдип аларга, кезиктери уулдарына алып берерге, ажындыра сананып туратандар.

Мария Гавриловна французский романдар кычырып ӱскӱн, ондый болордо, олорды сӱӱп турганы јарт. Онын сӱӱген кижизи бойунун деревнезине амыраарга келген јукачак ак чырайлу, јокту армейский прапорщик² болгон.

Јиит уул кысты база онойдо ок тын сӱӱп турганы јолду, кыстын ада-энези олордын бойу-бойлорын сӱӱшкенин билгилейле, кысты уул керегинде сананарын да таштазын дешкендер, уулды дезе ижинен чыгартырған кичинек јамылудан да коомой уткуйтандар.

¹ Бостон—озоги ӱйдӱ кӱзӱрдин ойуну.

² Прапорщик—кааннын черӱзинде кичинек офицер.

Бистин сүүшкендер жаантайын бичижип, кажы ла кун карагай агаштардын аразында, эмезе эски часовняда¹ туштажып туратандар. Оndo олоp бойу-бойлорын жажына сүүжер болуп сөзүн беришкилеп, салымга комудажып, жүзүн жүр шүүлтелер сананып, таап туратандар. Бичишкилеп, база эрмектешкилеп турала, олоp (ондый болоры аайынча) мындый шүүлтеге келгендер: бис бойу-бойубыс јокко јадып болбос болзобыс, казыр, кылык-јанду ада-энебис бистин жүрүмибиске чаптык эдип турганда, бис олоp јокко керектин аайына чыгарга јарабас па? Бу ырысту шүүлтени озо баштап јит уул сананып табарда, ол шүүлте романтический санаа-шүүлтелү Мария Гавриловнага сүрекеј јараган. Кыш түжүп, олоpдын туштажатанын токтотты; је бичижү там ла тынды.

Владимир Николаевич кажы ла письмозында кысты ого беринзин, оноп церквеге јажытту киpип, бир канча ойгө көрүнбей жүреле, ада-эненин будуна бажыралык деп јайнап турды. Олоp учу-учунда сөс јоктон сүүшкендердин героический кылыгына јымжап, олоpдын ырыс јогуна килеп, аланзу јок айдарлар: „Балдарыс! Кучактаарга бери келигер“.

Мария Гавриловна удаан аланзыган; качыштын көп пландарын јаратпаган. Учу-учунда ол јөпсүнген, молјошкон күннүн эңиринде Мария Гавриловна ажанбай, бажым ооруп туру деп шылтактанып, бойунун комнатазына жүре берген. Мария Гавриловнанын кийининче жүретен көдөчи кыс бу јажытту керекте кожо туружып турган; олоp экү туранын кийин јанындагы кирнесте ажыра садка чыгып, садтын ары јанында белен чанакка отурала, Ненарадоводон беш беристе ыраак Жадрино јуртта Владимир сакыйчы болгон церквеге көндүре барар болуп јөптөшкөн.

Качып барар күннин алдындагы күнде Мария Гавриловна тунүле уйуктабаган; ол немелерин салып, кийимдерин ле платьелерин танып, јымжак кылык-јанду бойунун үрези кыска узун письмо бичиди, экинчи письмоны ада-энезине бичиди. Ол ада-энезиле сүрекеј кару ич ачыыр сөстөрлө јакшылажып, бойунун эткен кылыгын уулды тын сүүгениле актап турды. Качан ого карудан кару ада-энези бойлорынын бугтарына бажыарга јөп берзе, ол ойди жүрүминин эн ле јакшы ойүне бодорым деп айдып, письмозын бичип божотты.

¹ Ч а с о в н я—кудайлардын сүрлерин тургускан кичинек тура.

Эки жалбышту жүрек журалган бичиги коомой эмес тультский печатла эки письмонь печеттеп, тан адар алдында ол орунга тап эдип жадала, уйуктай берди; же оны коркушту санаа-шүүлтелер тудуш ла ойгозып турды. Церквеге атанарга чанакка отуруп аларда, онын адазы оны токтодып, оны карла сүрекей түрген сүрекетеп апарала, түби жок карануй жер алдына таштаган ... ол десе жүреги олүмжиреп, түрген учуп бараткан деп түжелет; эмесе олбннин үстүнде жаткан, куу чырайлу, кандалып калган Владимирди түжүнде көрүп турат. Ол олүп жада, оныла церквеге түжерге менде деп өткүн үнүле. жайнап турганы... өскө дө жүзүн-жүүр, түштер көрүнүп, аайы-төйи жок ээчий-деечий түжелип турды. Учу-учунда ол ойгонып келерде, жүзи алдындагызынан куу болуп, бажы чын ла ооруп калган эмтир. Адазы ла энеси онын токуналу эмезин билгилеп ийеле, оны кичеегилейт,—сениле не болды, Маша? Ооруп турун ба, Маша?—деп олардын учу-куйузы жок сурактары онын жүрегин сыстадат. Мария Гавриловна оларды токунадарга албаданып, омок болорго кичеенип те турза, неме болбоды. Энгир кирди. Бойумнын билемде калганчы күн өткүрүп жадым, деп сананган шүүлтези онын жүрегин оорудуп турды. Ол жүк ле тынду болгон; көөркий оны курчаган улустарла, айландыра турган ончо немелерле жажытту жакшылажат.

Ажанарга жуулдылар; онын жүреги сүрекей тын согула берди. Ажанар күүним жок деп, ол тыркыраак үнүле айдала, адазыла база энесиле жакшылашты. Олор оны окшогылайла, алдындагы аайынча, алкыш бердилер. Мария арайдан ла ыйлабады. Ол бойунын комнатазына келеле, отургушка отуруп, көзүнүн жажын төгө берди. Онын көдөчки кызы оны токунадып, омок бол деп жөптөп турды. Ончозы белен болгон. Жарым частын бажында Маша ада-энезинин туразын, бойунын комнатазын, бойунын табыш жок кыс жүрүмин... жаантайынга артыргызар учурлу болгон. Тышкаары шуурган шуурайт; салкын шуулап, көзнөктөрдүн каалгалары тызыражып, калыражат; ончозы ого кезедү эдип, онын келер өйи кунукчылду болор дежип тургандый билдирет. Удабай турада ончозы тымып, уйуктагылай бердилер. Маша арчуулла оронуп, жылу капот кийип алып, колун оок-тобыр немелер салатан бойунын кичинек кайырчагын алала, кийин жанындагы кирнестеге чыкты. Көдөчки кызычагы оны ээчий эки түүнчек экелетти. Олор садка келдилер. Шуурган тымыбай шуурат; кемнен де жөп жогунан барып жаткан жинт кысты токтодорго тургандый, салкын

чырмайып удур согот. Олор садтыг учуна жүк арайдан ла жеттилер. Жолдо чанак олорды сакып турган эмтир. Аттар соокко тогуп, жангыс жерге турбай, калтырап турды. Владимирдин кучери жүгүрүк аттарды токтодып, уламанын жанында ары-бери баскындап турды. Ол Мария Гавриловнага, онын көдөчи кызына чанакка отураарга ла түүнчектерин, оок-тобыр неме салатан кичинек кайырчагын жазап саларга болужала, боожоны алып, чанакка отураарда, аттар ичкеери учурта бердилер.

Кысты онын салымына ла Терешка-кучердин эпчилине табыштырып береле, бистин жиит уул керегинде куучундайлы.

Владимир кере тужүне ле ары-бери жүрген. Эртен тура ол Жадриндеги абыста болгон; оны жүк арайдан жөптөп алала, онон айылдаш жаткан помещиктердин ортозынан керечилер бедиреп, таап аларга атанды. Ол озо баштап службадан чыккан төртөн жашту корнет¹ Дарвинге келерде, онызы жылбиркеп жөпсүнди. Мындый кайкалду солун керек ого озогы өйди ле гусарлардын шулмус кылыктарын эске алындырды деп, ол бүдүмчилеп турды. Ол Владимирди артысын деп сөстөп, ажан деп айылында артыргызып алала, өскө эки керечени табарга күч эмес деди. Чындап та, ажанып алган кийининде, эрин сагалду, шпоралу жер кемжиир Шмидт ле капитан-исправниктин² бу жуукта атту жүрер черүге служить эдерге кирген он алты жашту уулы келдилер. Олор Владимирдин айбызына жөпсүнгенинин үстүне, керек десе, онын учун тыныбыс та берерге, бис белен дежип чертендилер. Владимир сүүнгенине олорды кабыра кучактап, онон белетенерге айылына жана берди.

Бозом киргенинен бери удай берген. Ол бойунун бүдүмчилү Терешказын лаптап, жартап, жакарып ла жегилү үч адыла Ненарадового ийип, бойы десе бир атты чанактадып алала, кучер жогунан Жадриного барды. Бу жерге эки частыг бажында Мария Гавриловна жедип келер керек болгон. Жол Владимирге таныш, Жадриного жирме минуттын туркунына ла жеде берер.

Же Владимир жүк ле деревненин учуна чыгып барарда, салкын тынып. куйунду шуурган көдүрилерде, көзүне не де көрүнбей барды. Жолды бир ле минутка күрт алып ийди;

¹ Корнет—кааннын черүзинде кавалерияда офицерский жамы.

² Исправник—каан башкарган Россия тушта уездтеги полициянын начальниги.

айландыра јер ак јалбак карлар учкулап турган барынкый-сарызымак карануйда јоголо берди; тенери јерле биригет, Владимир азала, јаланга келип, јолго катап кирерге темей ле албаданат, ат келишкенчеле базып, сүреле күртке бадалып, эмезе орого түжет; чанак минутла сайын антарылып турды. Владимир јүк ле јердин аайын јылыйтпаска кичеенет. Је ого бир час өдө бергендий билдирет. Ол дезе Жадриндеги койу агаштарга да јеткелек эмтир. База он минут кире ой өтти; Жадриндеги койу чет агаштар эмдиге јетире көрүнбейт. Владимир терен јуукаларлу јаланла барып јатты. Шуурган токтобойт, тенери јарыбайт. Аттын чагы чыгат. Ол улам сайын көксүне јетире карга көмүлип те турза, тери суудый агып турды.

Владимир учу-учунда азып баратканын ондоп ийди. Ол токтой түжеле, сананып, эске алынып, шүүнип турала, он јаны јаар барар керек деп билди. Ол он јаны јаар буруды. Онын ады јүк ле арайдан базып баратты. Ол јолдо частан ажыра ой өткүрген Жадрино ыраак эмес болор керек. Је ол јорткон, јорткон, јаланнын дезе учу-куйузы јок болды. Айландыра күрттер ле јуукалар: чанак сүреле антарылат, Владимир оны антарылган ла сайын тургузып турды. Ой өдөт. Владимир сүрекей токунабай барды.

Арт-учунда тууразында не де карарып көрүнөт. Владимир оноор буруды. Ол јууктап келеле, койу чет агаштарды көрүп ийди. Кудайга баш, эмди ыраак эмес эмтир деп ол сананды. Ол агашты эбире јорторго иженип келетти: Жадрино койу чет агаштардын ары јанында болгон. Удабай ол јолды таап алала, карла јабылган карануй агаштардын ортозына кийдире јортты. Мында салкын казырланып сокпойт; јол түс эмтир, ат түрген јелди, Владимир токунай берди.

Ол јортты, јортты, је Жадрино көрүнбейт, агаштардын учу-куйузы јок болды. Таныш эмес агаштардын аразына кирип келгенин Владимир ондоп, јүреги шимиреп айландыра көрди. Ол аргазын таппай барды. Адын согот; көөркий **ат** јелип барадала, је удабай чагы чыгып, он беш минуттын бажында ырызы јок Владимирдин јерине једерге чырмайтанын керекке албай, араайын базып баратты.

Агаштар эместен суйуп турат, Владимир агаш аразынан чыгара јортты; Жадрино көрүнбей турды. Орто түнге јуук болгон. Онын көзүнен јаш тамырай берди; ол келишкенчеле ичкеери барды.

Ар-бүткен амырап, булуттар таркай берерде, оның ал-

дын да ак кебисле жабылган түс јалан јатты. Түн ајас, јарык болгон. Төрт эмезе беш турадан турган ыраак јок девнечекти ол көрүп ийди. Владимир оноор јортты. Баштапкы турага једип келеле, чанактан түже калып, көзнөккө јүгүрүп барала, оны токулдатты. Бир канча минуттын бажында көзнөктин каалгазы ачылып, онон карыган өбөгөннин буурул сагалы көрүнди. — „Сеге не керек?“ — „Жадрино ыраак па?“ — „Жадрино ыраак дейдин бе?“ — „Ээ, Ээ! ыраак па?“ — „ыраак эмес; он беристе кире болор“. Владимир мынды карууны угала, чачын кабыра тудуп, өлтүрер эдип јаргылаткан кижидий, кугарып калган кыймык јок турды.

„Сен кажы јерден?“ — деп, өбөгөн сурады. Владимирдин суракка каруу берер күчи јок болгон. — „Сен, өбөгөн, Жадриного јетире барарга меге аттар таап болорын ба?“ — „Бисте аттар кайдаг келер“ — деп, өбөгөн каруузын берди. „Меге ого јуук јол баштаар киж и берип болорыгар ба? Канча керек, мен төлөп берерим“. — „Акыр, — деп көзнөктин каалгазын јаап, өбөгөн айтты, — мен сеге уулымды ийерим; ол сеге јол көргүзип берер“. Владимир сақып турды. Бир минут өткөлдөктө, ол катап ла токулдатты. Көзнөктин каалгазы ачылып, ак сагал көрүнди. — „Сеге не керек?“ — „Сенин уулын кайтты?“ — „Эмди ле чыгар, өдүгин кийип јат. Сен тоно бердин бе? Јылынарга кирзен“. — „Алкыш болзын, уулынды капшагай ий“.

Парата кыјырай берди; узун шыйдамду уул чыгып келеле, озолодо базаып, јол көргүзип, эмезе кардын күртүне базырткан јолды бедиреп турды. „Канчанчы час“ — деп Владимир онон сурады. — „Удабас таг адар“, — деп јиит эр киж и каруузын берди. Владимир бир де сөс айтпады.

Пөтүктин үндери угулат. Олор Жадриного једип келерде, таг адып, јер јарый берген. Церкве бөктү болды. Владимир јол көргүзеечиге төлөп ийеле, абыстын айылына барды. Онын эжигинде Владимирдин јегүлү үч ады јок эмтир. Оны кандый коркушту солун сакыйт!

Је эмди јакшы, керсү ненарадовский помещиктерге бурулып, олардо не болуп турганын көрөлдөр.

Не де эмес.

Карыгандар ойгоноло, гостинныйга¹ кирдилер. Гаврила Гаврилович колпакту² байковский күртүчкелү, Прасковья Петровна айыл ичинде кийетен ватала сырыган халатту. Стол-

¹ Гостинная — турада айылчылар уткуйтан кып.

² Колпак — уйуктаарда башка кийетен кептееш.

го самовар тургустылар. Гаврила Гаврилович служанка¹ кысты Мария Гавриловнанын су-кадыгын ла өл канайда уйуктаганын барып сура деп ийди. Служанка ойто келеле, Мария Гавриловна коомой уйуктаган, је эмди ого якшы, ол гостинныйга эмди ле келер деп жарлады. Чындап та, эжик ачылып, Мария Гавриловна адазыла база энезиле эзендежерге басып келди.

„Бажынын оорузы кандый, Маша?“—деп, Гаврила Гаврилович сурады. „Якшы, ада“,—деп Маша каруузын берди. „Сен, Маша, кече чын ла угарга күйген,“—деп, Прасковья Петровна айтты. „Болзо болор эне“—деп, Маша каруузын айтты.

Түш якшы өтти, је түнде Маша ооруй берди. Город жаар эмчи кижии экелерге ийдилер. Эмчи энирде келерде, оору кижии эдирени јатты. Оору Мариянын эди сүрекей изип, көөркий эки недеlege чыгара, ооруп өлбөрдиг бери јанында болды.

Мариянын качып јүреле, кайра келгени керегинде айылда кем де билбеген. Барар алдында бичиген письмолорын ол бойы өртөп салган; онын служанка кызы господалардын чугулынан коркуп, кемге де, нени де айтпаган. Абыс Дарвин јер кемјийчи эрин сагалду кижии ле он алты јашту уул бойлорынын сөстөрине сүрекей турумкай болдылар. Терёшка кучер тегин де неме айтпайтан, керек дезе эзирик те тушта онын оозынан артык эрмек чыкпайтан, је Мария Гавриловна тудуш ла улаарып, бойунын јажыдын чыгара айдып турды. Је онын сөстөринин учы бажын кижии аайлап болбос болгон учун, онын төжөгинен айрылбай турган энези онын айткан сөстөринен кызы Владимир Николаевичти сүрекей сүүген эмтир, байла, сүүгенинен улам ооруган туру деп билип алды. Ол бойунын өбөгөниле, база кезик айылдаштарыла, байла, Мария Гавриловнанын салымы ондый туру, онын кууни јеткенин атла да эбире јортуп болбозын дежип турдулар. Јөөжөлө јадар эмес, кижиле јадар деп айдыжып, учу-учунда ончолоры јөптөштилер. Качан бис актанарга нени де сананып таап айдып болбой турган учуралдарда, кижинин кылык-јаны керегинде үредип айткан кеп сөстөр сүрекей тузалу болуп туратан.

Јада-тура кыстын оорузы јазылып баратты. Владимир Гаврила Гавриловичтын айылында көрүнбегенинен бери

¹ С л у ж а н к а—айылга јалга јүрген кыс.

удады. Азыйдагы ла аайынча тал-табыш јогунаг уткуганы-
наг ол коркуй берген. Марияны ого берерине ада-энези
јөпсүнип јадылар деп сакыбаган ырысты айдарга Владимир-
ге киж ийдилер. Је качан нерадовский помещиктер бойло-
рынын кычырузынын каруузына оног аай-төйи јок письмо
алгылаарда, кандый сүрекей кайкамчы болгон! Эмди качан
да буттарым, слердин айылда болбос деп, ол ологро јарлап,
онын ижемјизи јаныс ла ырызы јок киж и керегинде ундуп
салзын деп сурады. Владимир черүге јүре берген деп, бир
канча күндердин бажында олог укулар. Бу керек 1812
јылда болгон.

Ол керегинде оорузы ондолып бараткан Машага јарлаар-
га тидинбей тургандар. Мария Владимир керегинде качан
да неме айтбайтан. Бир канча айлар өткөн сонунда, јакшы
јуулашкан улустын тоозына Владимирдин ады киргенин ле
ол Бородинонын јанында уур шыркалатканын Мария угала,
талып јыгыларда, база ла ооруй бербезин деп коркудылар.
Је, кудайга баш, талыштан улам оорубады.

Кысты өскө ачу-корон табарды; Гаврила Гаврилович
эеленген јерлерин, јөбжөзин ого энчүге артыргызып, өлүп
калды. Је бу оны сүүндирбеди; көөркий Прасковья Петров-
нала кожо ол ачу-коронды өткүрүп, оныла качан да айры-
лышпас болуп сөзүн берди; олог экүлези Ненарадовоны, ку-
нукчыл эске алынгадый јерди артыргызып, В***-ский по-
местьеге јуртап јадарга атангылды.

Јараш ла бай кыстын јанында мында да уулдар айла-
ныжып турдулар; је кыс ологро эмеш те ижемји бербейт.
Энези оны кезикте бойуна најы талдап ал деп сураганда,
Мария Гавриловна унчукпай бажыла јайкап, санааркай бе-
ретен. Владимир јок болгон: ол французтар Москваны алар
алдында Москвада өлүп калган. Машага онын кереес ады
агару немедий болордо, оны эске алындырып турган не-
мелерди: качан бирде кычырган бичиктерин, онын јурукта-
рын, ноталарын ла бичиген үлгерлерин мыны ончозын ол
чеберлеп јүретен. Бу керегинде айылдаштар ончозын угала,
ол бойунын сөзүн сүрекей бек тудуп турганына кайкажып,
арт-учунда бу Артемидадый¹ кыстын кунукчылду бүдүмчи-
зин јенетен геройды јилбиркеп сакыгылап турдулар.

Јуу мактулу болуп божоды. Бистин полктар гран ары
јанынан ойто бурулып јангылады. Улус ологро удуга јүгү-

---

¹ Артемида—јербрен греческий мифологияда айдын ла кыс јүре-
гинин кудайы.

рип уткугылайт. Музыка жегүүлөр керегинде кожондор ойноды: „Генрих Тёртүнчи эзендик болзын“, тирольский¹ вальстарды ла Жокондтон² арияны³. Жажы жеткелек сүрекей жиит тушта походко барган уулдар, эр кеми једип, јуунын јалагында офицерлер болуп чыдагылап калган мойундарында кресттер тагынган јандылар. Солдаттар куучынына немедкий ле французский сөстөрдү кожуп, бойы бойлорыла омок куучындажып турдылар. Ундулбас ой! Мактыг ла кайкамчылу сүүништиг ойи! Ада Төрөл деген сөсти айтканда, орус јүрек канайда тыг согулатан эди! Молјошкон јерде тушташканда, көстүн јылу жажы агатан. Бис кандый нак санаалу албатынын оморкожын ла кааныбысты, сүүгенибисти акту күүнүбистен бириктиргенибис! Кандый минуттар болгон!

Ўй улус, орус ўй улус, ол тушта сүрекей јакшы көрүнген. Азыйдагы соок бүдүмдери јоголо берген. Качан јенүчилерди уткуганда, омор кандый оморкоп сүүнчилү „Ура!“ —деп, кыйгыргылайтан эди.

Кейге бөрүктерин таштагылайтан!⁴

Орус ўй улуска омордын энг артык, балудан балу сыйы учун төлүлү болгонын ол өйдөги офицерлердин кемизи айтпай јажырат.

Бу сүрекей јакшы өйдө Мария Гавриловна энезиле экү В*** губернияда јадып, эки төс город⁵ черүүлердин бурулып јанганын, канайда байрамдагандарын көрбөгөн. Је уездтерде ле деревнелерде текши сүүнчи ле јыргал, онон до тыг болгоны айабас. Бу јерлерде офицер келгени јаан байрам, јакшы уткуйтан. Ўй улустын айры фракту⁶ көөркийлерине бу айалгада сүрекей күч болды.

Бистин айтканыбыс аайынча, бедирейчи жииттер Марианын соок бүдүмине көрбөй, оны курчагылап салган. Је барышнялардын айтканыла болзо, онын айылына төжүнде Георгийлү⁷ јилбилү куу чырайлу јууда шырка алган гусар-

¹ Тирольский — Тироль — Австриядагы јер.

² Жоконд — французский композитор Изуастын 1814 јылда Парижде тургускан операзы.

³ Ария — музыкальный инструментле ойноп, јагыскан чөйө кожондогону.

⁴ Кейге бөрүктерин таштагылайтан — А. С. Грибоедовтын комедиязынан алган строка.

⁵ Эки төс город — Москва ла Петербург.

⁶ Фрак — алды кыска кийини узун эки айры куйрукту баалу товардан кеелеп эткен күртүчке.

⁷ Георгий — Каан жагы тушта энг јаан орден.

ский полковник келерде, арткан жииттер оного ырагылаган—ого бирме алты жаш болгон. Ол Мария Гавриловнанын деревнезине коштой турган бойунунг помещьезине амыраарга келген. Мария Гавриловна оны ыскыларинен сурекей агылайтан. Онын кызынче ол санаркажын таштап, ыскыр бегетен, Мария оны якшы кыргы чырмайып туру деп айдарга арабаб; же онын жан-кылыгын билген поэт мынайда айдар эди:

„Бу суйш эмес те, не болотон?“

Бурмин, чындап та, кизи жылбиркегедий сурекей кеберкек жиит эмей. Ол уй улуска арап турган, жаантайын ла эмештен шоодылган каткымчылу. Неме керектебес, жалакай, санаалу кизи болгон. Ол Мария Гавриловнала кожо бойун чум-чам жок жайым тудатан. Же Мария нени ле айта, эмезе нени ле этсе, онын кызы онын санаазы кыстан айрылбайтан. Ол унчукпас, жош, мактанчак эмес, же бир тушта коркушту кей-омок, шулмус жиит болгон дежет; ондый да болзо, бу эрмектер Мария Гавриловнанын кунин жандырбады, ненин учун дезе ол (ончо жиит келиндердий) жалтанбас ла жылбиркек кылык-жан кыргып турган ондый улусты арадып жат.

Же ончозынан ла артык... онын жалакай кылыгы, якшы куучыны, кызын кизи жылбиркегедий куузы тангып салган колы... жиит гусардын унчукпазы кысты жылбиркедип, амадузын кыргып, сонуркадат, Владимирге ол сурекей арап турганын билбеске ого болбос болгон. Кыс оны ыскы улустан агылап турганын сагышту ла ченемелдуй Владимир, байла, билип ийген: ол кече канайып бу кунге жетире уулды бойунунг жанында кыргып, онын кызын канайып укпаган? Оны не тудуп турган? Жалтанчагы ба, эмезе сымелдуй кемзиништин маалкатканы ба? Эмезе бойун бийикке кыргып турганы ба?

Бу ончозы кыска жарт эмес болгон. Ол якшы сананып кыргып, шылтакты жангыс ла жииттер кемзингенинде ондоп, оны оморкодорго ого кып аяру салып, керек дезе, келишкедий айалгаларда кару да болуп турар деп сананып алды. Сагыбас жанынан керек не ле божойтонын Мария белетеп, оны суйш керегинде кыс айдатан романтический минуттарын энчикпей сагып турды. Кандый да жакыт болзо, ол уй улуска кыргыне уур. Кыстын военный керектери онын амадаган амадузына жетирди. Же кандый да болзо, Бурмин сагышка алдыртып турганынан ла кара кыргы жалтырап, Мария Гавриловнаны кезе кыргынинен эркиндуй калганчы

минуттар жууктап, керек неле-неле божооры жарталат. Айылдаштар той болоры јарт дејип, куучындажып турдулар, ак санаалу Прасковья Петровна десе онын кызы учу-учунда бойуна јараар уул таап алган деп, сўунип турды.

Бир катап карыган эмеген гостинийда көзбр салып, оиноп отуларда, Бурмин комнатага кирип, Мария Гавриловна керегинде сурады. „Ол садта,—деп карыган эмеген каруузын берди,—оноор ого барыгар, мен десе слерди мында сакыырым“. Бурмин јўре берди, карыган эмеген десе крестенеле, сананды: „Айса керек бўгўн ле божоор болор бо!

Бурмин Мария Гавриловнаны буунты суунын јанында, талдын төзўнде колунда кннгалу, апагаш платьелу отурганын тапты, ол романнын чын ла героинясы ошкош эмтир. Баштапкы ла сурактардын кийининде, Мария Гавриловна ѳнѳтийин куучындашпай, манзарышты тындыды, јаньыс ла сакыбаган калганчы сѳзўн айтырып, айрылгадый каруулу ѳйди сакыды. Онойдо ло болды: Бурмин бойунын айалгазы уур болгонын билип, ого бойунын сѳзўн јартынча айдарга учуралдарды удааннаг бери бедиреп јўргенин јарлап, бир эмеш ѳйгѳ сѳзўмди ајарып угугар деп некеди. Мария Гавриловна кннгазын јабала, јѳпсўнгенине темдек эдип, бажын бѳкѳйтип тѳмѳн кѳрди.

„Мен слерди сўўп јадым,—деп, Бурмин айтты,—мен слерди сўрекей тын сўўйдим... (Мария Гавриловна кызарып, бажын онон јабьыс эдип бѳкѳйтти). Слерди кўнўн сакын кѳрўп ле угуп темиккениме салдырып турала, мен чебери јок кылынган ошкожым... (Мария Гавриловна Сен-Преннын¹ баштапкы письмозын эске алынды). „Эмди менин салымым кайра буруларга орой; слер керегинде санаам, слердин эрке, неге де тўнделбес кеберигер бўгўнги кўннен ала менин јўрўмимнин кыйыны ла сўўмчизи болор; је меге база уур керек бўдўрери артып јат, слерге коркушту јажьытты айдала, мынан ары тушташпаска ортобыска буудак саларын эмдигештен јѳптѳжѳли“... „Буудак јанантайын болгон,—деп, Мария Гавриловна тўрген айдып ийди,—мен качан да слердин уйигер болуп болбос эдим...“— „Билерим,—деп, Бурмин ого араай айтты,—билерим, бир тушта слер сўўгенигер, је ѳлўм ле ўч јылга санааркага-

---

¹ Сен-Пре — Сен-Пре XVIII чакта Жан-Жак Руссо деп, французский писательдин „Новая Элоиза“ деп романнын геройы. Сен-Пре романнын Юлия деп, геройына бичиген бойунын баштапкы письмозында бойы да билбей, оны канайда сўўгенин айдып јат.

ныгар... Ак санаалу, көөркий Мария Гавриловна! Мени калганчы сүүмжимнен айрырга албаданбагар. Слер мени ырысту эдерге жөпсүнген болзогор деп шүүлте, ондый болзо... унчукпагар, кудайдын учун, унчукпагар. Слер мени кыйнап туругар. Слер менин болор эдигер деп, мен билип жадым, мен сезип жадым, же мен ырызы жок болуп бүткен кижи... Мен үй кижилү!"

Мария Гавриловна оны кайкап көрди.

„Мен үй кижилү,—деп, Бурмин онон ары улалтып айтты;—мен төртүнчи жыл үй кижилү, менин үйим кем болгонун, ол кайда жатканын, качан бирде мен оныла туштажар учурлу ба, жок по билбей жадым!"

„Слер нени айдадыгар?—деп, Мария Гавриловна тын чочуп айтты.—Бу кандый сан башка кайкамчылу! Онон ары айдыгар; мен онын кийининде куучындап берерим... Же онон ары айдыгар, сурап турум.

„1812 жылдын башталарында,—Бурмин айтты,—бистин полк турган Вильного мен мендедим. Бир катап бозом энирде станцияга једип келеле, аттарды капшагай јексин деп јакарарга санангам, же кенетийин коркушту шуурган башталды, смотритель ле ямщиктер шуурганнын өдө берерин сакыыр керек деп мени жөптөдилер. Мен олардын айтканын уктым, же ненин де учун токунап болбой турдым; кем де мени ийдип тургандый болды. Мынайып жатканча, шуурган токтобой шуурат, мен чыдажып отуруп болбодым, аттарды база катап јексин деп јакарала, шуурганды шуурган дебей атандым.

Ямщик јолды үч беристеге кыскартып ийерге суула барарга сананды, јараттарды күрт алып салган; јолго кирер јерден ямщик өдө берген, онойдо бис таныш эмес јерде боло бердибис. Шуурган токтобойт; мен от көрөлө, оноор барзын деп јакардым. Бис деревнеге једип келдибис; агаш церкведе от күйүп турды. Церквенин эжиги ачык эмитир, онын чеденинин ичинде бир канча чанактар турды; паперте улус баскылайт. „Бери! Бери!“—деп, бир канча үндер угулды. Оноор јорт деп ямщикти јакардым. „Кайттын ненин учун оройтыдын?—деп, кем де айтты.—Кыс талып калган жадыры.“ Абыс нени эдетен ондобойт; бис кайра буруларга белен болгоныбыс. „Чанактан капшагай түшсен.“ Мен чанактан унчукпай калып түжеле, эки эмезе үч жарыткыш, күйүп турган церквеге кирдим. Кыс церквенин карануй толугындагы тактачакта отурды; экинчи кыс онын шыкшыдын јыжып, сыймап айтты: „Кудайга баш, арт учунда кел-

дигер. База ла эмеш болзо, кыс өлө берер эди“. Карыган абыс меге жууктап келеле сурады: „Баштаарга жакарып туругар ба?“—„Баштагар, баштагар, адабыс“,—мен каруузын алаатып бердим. Кысты көдүрдилер. Ол кыс меге коомой эмес деп көрүнди... жарты жок, таштаарга жарабас жеңил сагыш болгон... мен кыстын жанына аналойдын алдына туруп алдым, абыс мендеп турды; үч эр кижиле служанка кыс сыргалжы кысты ла тудуп турдылар. Бисти мечетке түжүрүп ийдилер. „Окшожыгар“—деп биске айттылар. Менин үйүм бойунунг куу жүзүн мен жаар баштандырды. Мен оны окшоорго санангам... Кыс: „Ай, ол эмес! Ол эмес!“—деп кыйгырала, сагыжы энделип жыгыла берди. Керечилер мен жаар коркуган көстөриле көрдүлөр. Мен бурулала, церкведен кандый да буудак жогунан чыгып, чанагыма отурала, кыйгырдым: „мантат!“

„Кудаймай!—деп, Мария Гавриловна кыйгырып ийди,—слердин көөркий үй кижигерле не боло бергенин слер билбей жадыгар ба?“

„Билбезим,—деп, Бурмин каруузын берди,—мен мечетке түшкен деревненин адын билбезим; кандый станциядан барганымды билбей жадым. Ол өйдө мынайда эткен жаман кылыгымды керекке бодобогом, онын учун церкведен эмеш ырайла, уйуктай бердим, эртезинде эртен тура үчүнчи станцияда ойгондым.

„Кудаймай, кудаймай!—деп, Мария Гавриловна онын колун тудала айтты,—онойдордо ол слер болгон эмитиригер! Слер мени таныбай туругар ба?“

Бурмин кугарып... онын будунунг алдына тизеленип жыгылды...

МЕЖИК ЭДЕЕЧИ

Межик эдеечи Андриян Прохоров айыл ичиндеги калганчы оок-тобур немелерин сөөк жууйтан абырага чогуу алала, Басманный оромнон бастыра билезиле Никитинский оромго көчөт, жегилү эки арык ат калганчы төртүнчи абыраны апаратты. Ол лавказын бөктөйлө, тура садылып жат, база жалга берилип жат деп, паратага жар бичик кадайла, жаны көчүп бараткан жери жаар жөйү барды.

Онын күүн санаазын удааннан бери жылбиркеткен ле учу-учунда көп акча берип, садып алган турачакка жууктап келеделе, карыган жүреги сүүнбей турганына кайкап сананды. Таныш эмес бозогоны алтап киреле, бойунын жаны туразындагы аайы бажы жок жаткан немелерди көрүп, он сегис жылдын туркунына сыраңай кату эжилү болгон эски турачагын сананып үшкүрди; бойунын эки кызы ла жалчызы араайын иштенип турган учун, оморды ол арбайла, оморго бойы болушты. Удабай айыл ичиндеги немелерин аайлубашту эдип, жазап ийдилер; кудайдын сүрлерин тургузатан кивотты¹, аяк-казанду шкафты, столды, диванды ла орунды—ончозын төрдөгү кыптын аңылу жерлерине тургузып салдылар; кухняда ла гостиныйда айыл ээзинин эткен немелери тургузулды: жүзүн-жүүр кемжилү межиктер, база кижинин сөбгүн жуурда кийетен бөрүктөрлү, плащ аайлу узун

¹ Кивот, киот—кудайдын сүрүн тургузар шкаф.

кийимдерлү ле факелдерлү¹ шкафтар. Бажын сан төмөн эдип факел колунда тудунган течлек Амур журайла, „мында будулбаган ла будулган межиктер садылат, бөслө чүмледип калатырат. кезек дйгб тузаланарга жалга берилет, база эскилери жазадылат“, деп бичилген жар бичик паратада илип койгон турды. Кыстар бойунын жарык ла ару кыбына бардылар. Адриян жагы туразын ончо жаанынан аярып көрблө, көзбөк алдына отурып, самоварга чай кайнатсын деп жакарды.

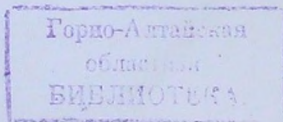
20088

Жакшы үредүлү бичик кычыраачы Шекспир ле Вальтер Скотт², өлгөн кижинин јерин казаачы болгон геройлорын омок ло кокурчы эдип, көргүскени бисти кайдарга тургандарын јарт билер. Чындыкка күүндү эдип, бис олордон тем алып болбозыбыс, бистин межик жазаачы устун кылыгы онын кунукчыл ижине сүрекей јарап јат деп, јөсүнбегенче болбос. Адриян Прохоров бүдүми кунукчылду, санааркаган кижиле болгон. Ол јанысла, качан кыстары иш этпей, көзбөктөн тышкаары оромло өткөн улустарды көргүлөп отурганда, оморды арбаарга чукулданатан, эмезе межик керексиген ырызы јок болгондордон (кезикте межик аларга күүнзегендерден бойунын эткен ижи учун јаан баа сураганда) ол унчугатан. (Онойдо Адриян көзбөк алдында јетинчи аяк чай ичип, бойунын темиккени аайынча кунукчыл санаашуулу теге тўжуп калган отурды. Ол бир недеде мынын алдында иштеп чыккан бригадирдин³ сөбгин јуурга барадарда, городтын учунда јаан јашка бастырганы керегинде сананып ўшкүрет. Мындыј јааштан көп узун кийимдер кичнеерип, көп бөрүктер кадып үрелгендер. Королто кыйалта јогунан болорын ол ажындыра көрүп салган, ненин учун дезе ол азыйдагы кижинин сөбгин јуурда, кийетен јазалы эскирип, үреле берген. Королтоны ол өлбөрдүн бери јанында јаткан којойымнын карыган тул уйи Трюхинанын сөбгин јууза, орнуктырар деп иженип турды. Је Трюхина Разгуляйда өлүп јаткан, онын учун ордуна ўп јийтен төрөгөндөр бойлорынын молјузына көрбөй, ондый ыраак јерге элчи ијеринен јалкуурып, јуугундагы межик эдечиле әрмектежип албазын деп, Прохоров коркуп турган.

¹ Факелдер (Факел) — кыска агажактын бажында жарыткыштар.

² Шекспир (1564—1616) — английский драматург. Вальтер Скотт (1771—1832) — английский писатель, исторический романдардын авторы.

³ Бригадир — озоде полковниктин ле генералдын ортозындагы военный јамы.

Мынайда сананып отурганча, кенетийин үч франкмасонский¹ токулдадыш угулды— „Кем ондо!“—деп. межик эдеечи сурады. Эжик ачылып, немец-ремесленник киж и компнатага кирип, омок бұдүмдү межик эдеечиге жууктап келди. „Жаманымды таштагар, күндүлү айылдаш,—деп, ол киж и каткымчылу эрмектенип, орус сөстөрлө айтты,—мен слерге чаптык эткен учун. жаманымды таштагар. . Мен слерле капшагай таныжарга мендедим. Мен сопок көктөбр ус эдим, менин адым Готлип Шульц, мен слерден ором кечире, слердин көзнөктөригерге олош турада жадырым. Эрте мен мөнүн тойумды² байрамдаарым, слер ле слердин кыстарыгар менин тойумда жуук таныш улустардый болзун деп сурап турум“. Онын кычырузына Адриан жөпсүнди. Межик эдеечи сопок көктөбчини отургузып, бир стакан чай ичсин деп сурады, онон Готлиб Шульцтыг кылык-жаны ачык-жарык болгон учун, озор удабий нак куучындажа бердилер. „Слер канайда салыжып жадыгар“—деп, Адриан сурады. „Э-хе-хе,—Шульц каруузын берди,—келишкенче ле. Комудаарга болбос ло. Менин товарым слер ийиндий эмези жарт: тирү киж и сопок жогунан алдырбис, өлгөн киж и десе межик жокко жатпас“. „Чып ла чын,—деп, Адриан айтты,—ондый да болзо, сопок садып алар акказы жок тирү киж и, сен чугулданба, ол жыланаш та азып жүрер, же өлүп калган жокту тербезен десе межикти бойуна тегин алат“. Олордын куучыны мынайда база бир канча өйгө чөйүлди; арт-учунда өлүк көктөбчи турала, межик эдеечиле жакшылажып, оны база катап айылына кычырды.

Эртезинде, он эки часта, межик эдеечи ле онын кыстары жаны садып алган туразынан чыгып, айылдаш жаар бардылар. Бу учуралда эмдиги романисттардын³ бичийтени аайынча бичибей, Адриан Прохоровтын орус кафтанын да, Акулина ла Дарьянын европейский жазалдарын да жартап бичибейдим. Эки кыс, жагыс ла байрым күндерде кийетен кийимдерин, сары шлпаларын ла кызыл башмактарын кийип алган сшкош деп айдарга аргык эмес деп бодоп турум.

Сопок көктөбчинин тапчы квартиразы айылчыларла толо болгон, көп сабыз үйлери ле пөдмистерлериле (үренчиктерлү кожо келген немец-ремесленникгер эмтир). Орус чи-

¹ Франкмасонский, масонство—кудайзак обществө. Фрэнсисон—эгнесси күдизак обществонын члечи.

² Мөнүн той—той эткезинин жарме бежынчи жылдыгы.

³ Романисттардын (романисттер)—писательдер.

новниктерден бир будочник¹, жамызы кичинек де болзо, айылдын ээзине жакшы уткудуп билетен чухонец² Юрко болгон. Погорельскийдин почталыоны³ чылап, ол бу ижинде бүүдүмчилүү ле чындык болуп бирме беш жыл служить эткен. Он эки жылда болгон өрт озогы төс городты үрөп, онын да сары будказын жоголтып салды. Ле өштүн сүргенинин кийининде ол ло тарыйын эски будканын ордуна Јебрен Грециянын архитектуразынын анылу стилиндий апагаш колонкаларлу боро будка бүүде берди, Юрко онын јанында колунда секиралу⁴, кату чекпеннен эткен куйакту, ойто ло ары-бери базып јурди. Ол көп сабазында Никитинский паратанын јанында јаткан немецтерле таныш болгон: олордын кезиктерине воскресен күннен понедельникке Юркодо до конорго келижип туратан. Адриян оныла керек боло бергедий кижиде, күн эртеден таныжып алды, онон айылчылар болуп, столго јангыс јерге кожо отурып алдылар. Господин Шульц ла онын үйи база олордын он јети јашту кызы Лотхен, айылчыларла ажанып, ончолоры казанчыга болушкылап, олорло кожо айылчыларды күндүлеп турдулар. Сыра урулат. Юрко төрт кижинин ажаныжын ажанат; Адриян да онон артпай турды; онын кыстары эмештен чүмеркежет, немецтеп куучындажыш там ла тыный берди. Тым болугар деп, айылдын ээзи кенетийин табышты токтотсын деп некейле, онон сургучту болуштоптын бөгүн ачып, орустап тыгыда айтты: „Менин керсү Луизамнын сукадыгы учун шампанский⁵ көбүктелип шуулайт“. Айылдын ээзи бойунын төртөн јашту үрезинин јит бүүдүмдү чырайын эрке окшоп ийерде, айылчылар керсү Луизанын сукадыгы учун табышту ичип ийдилер. Айылдын ээзи экинчи болуштоптын бөгүн ачып јарлады: „Менин сүүген айылчыларымнын сукадыгы учун!“ Айылчылар чөбчөйлөрин көпкөргилеп, айылдын ээзине алкыш айттылар. Онон бойы бойлорынын сукадыгы учун ичкилеп баштадылар, кажы ла айылчынын сукадыгы учун анылу ичкиледилер. Москва ла бир канча германский городтор мынан ары јаранып турары

¹ Б у д о ч н и к—будканын јанында туратан полицейский каруулчык.

² Ч у х о н е ц—онойдо революциядан өзо финндерди айдатандар.

³ П о г о р е л ь с к и й д и н п о ч т а л ы о н ы— писатель А. Погорельскийдин, (1787—1836), „Лафертовская маковица“ деп повестынин геройы.

⁴ С е к и р а л у (с е к и р а)—узун сапту малта айылу озогы јепсел.

⁵ Ш а м п а н с к и й—виноградтан эткен аракы.

учун ичтилер, бастыра цехтердин учун ла кажы ла башка цехтин учун ичтилер, улустардын ла олордын үренчиктеринин су-кадыгы учун ичтилер. Адриян таадыра ичип турала, омок-жардагы тынып, керек десе бойы кандый да кокур айдып, чөбчөйди көдүрди. Кенетийин айылчылардын бирүзи, калаш быжыраачы, течпек кижичи чөбчөйди өрбө көдүрүп, айтты: „Иштеп турган улусыбыстын ла бистен неме садып алып турган улустын су-кадыгы учун ичеликтер“. Калаш быжыраачынын айтканына, алдындагызы ок чылап, сүүнчилү ле бир күндү жөпсүндилер. Айылчылар бойы-бойлорына бажыргылап баштадылар: кийим көктөбчи сопок көктөбчиге, олор экү калаш быжыраачыга, калаш быжыраачы олор экүге бажырып турдулар—ончолоры калаш быжыраачыга, онон до ары. Бу бажырыштардын аразында Юрко бойунун айылдагына бурулуп кыйгырды: „Же, кайтты? Ада, бойунын өлгөндөринин су-кадыгы учун ичсин“. Ончолоры каткырыштылар, же межик эдеечи бойун өркөткөнгө бодойло, кабагын түүп ийди. Мыны кем де көрбөй калды, айылчылар ичерин онон ары ууландырдылар, олор жүк ле энирдеги мүргүлге кычырып, церквенин шаңы күнүрөөрде, столдон туруп чыктылар.

Айылчылар орой таркап, көп сабазы омок жандылар. Калаш быжыраачы тешпек кижичи ле жүзүн кызыл килин ле кыптап салган немедий, книганын кадарын жазаачы кижичи төлү төлөгөниле жаранатан деп кеп сөс аайынча, Юркону колтуктап, онын будказына экелип салдылар. Межик эдеечи айылына эзирик ле чугулданып калган келди. „Чындапта бу не болды,—деп, ол шүүлтезин чыгара айдынат,—менин ижим өскө улустардын ижинен нези коомой? Межик эдеечи ус кижичи кыйнап өлтүрөөчинин карындажы ба? Басурмандар¹ неге каткырыжат? Межик эдеечи ус, улус каткыртатан тенек пе? Олорды жаңы турама кычырып, жаан ойун жыргал эдер күүним бар болгон: же онойдо болбос! Православный жаңду өлгөндөрди мен кычырып аларым“. „Сен кайттын, адазы?—деп, айылдын ишчизи үй кижичи онын өдүгүн чечип жадала айтты.—Бу сен нени айдып турун? Крестен! Жаңы турага өлгөндөрди кычырарга турун! Кижичи коркор!“—„Кудай бу туру, өлгөндөрди кычырарым,—деп Адриян оной ары улалтып айтты,—эрген ле кычырарым. Сурап турум, сенин болушчыларым, эрген энирде менде ойун-жыргал болор—келигер; кудай

¹ Б а с у р м а н д а р—өскө кудай жаңдулар.

нени ийген—оныла күндүлеерим.“—Межик эдеечи мынайда эрмектенип, орунга жадала, удабай уйуктай берди.

Адрианды ойгозып ийерде, тышкаары карануй болды Трюхин коjoyымнын тул-үйи бу ла түнде өлүп калды деп, онын саду башкараачы кижизинин элчизи Адриянга тан атту келип, мындый табышты жетирди. Элчинин жетиргени учун межик эдеечи ус элчиге аракы ичерге он акча берип, түрген кийинеле, Разгуляй жаар атанды. Королтолу айылдын паратазында полиция турды. Коjoyымдар, сек сескен каргаалардый, ары-бери баскындагылайт. Өлгөн кижини столдын үстүндө свечи ошкош сары болуп калган жатты, же эм тура кубулып үрөлбеген эмтир. Онын жанында төрөгөндөри, айылдаштары ла айыл ичинде иштейтен ишчилери сыгылыжып турдулар. Бастыра көзгөктөр ачык; абыстар мүргүл кычырып турдулар. Өлгөн Трюхинанын жегин, кееркедип көктөгөн сюртуктү¹ жиит уулга Адриан базып келеле, жабынчы ла оного до өскө немелер эмди ле белен болор деп, ого жарлады. Межик эдеечи, темиккени аайынча, артык акча албазым деп чертенип, оного саду башкараачыла имдежип ийеле, өлгөн Трюхинага керектү немелерди экелерге барды. Кере тужүнеле Разгуляйдан Никитинский паратага, оного ойто кайра жоруктап, эниргери ончо керекти бүдүреле, бойунун ишчизин божодып ийеле, айылына жойу жанды. Айдын түн болгон. Межик эдеечи Никитинский паратага жакшы жетти. Вознесенный церквенин жанына, биске таныш Юрко межик эдеечини таныйла, түнди жакшы өткүр деп айтты. Орой энир болгон. Межик эдеечи бойунун туразына жууктап келедерде, онын паратазына кем де жууктап келеле, эжикти ачып, кире берди деп, ол көрүп калды. „Бу не болотон?—деп, Адриан сананды.—Кемге мен ойтоло керектү боло бердим. Меге уурчы келди эмеш пе? Менин амай кыстарыма уулдар келгилеп туру эмеш пе? Жакшы ла жок!“ Межик эдеечи бойунун Юрко нөкөрин болушка кыйгырага сананды. Бу өйдө база кем де эжикке жууктап, оного өдүп кирерге турала, же айылдын ээзи жүгүрүп жатканын көрүп ийеле, тура тужүп, үч толукту шляпазын өрө көдүрди. Онын жүзи Адриянга таныш деп көрүндү, же ол мендегинен, онын жүзүн лаптап жакшы көрүп болбоды. „Слер меге келдигер бе,—деп, Адриан тыныжы буулып айтты.—Кирзегер, күндү эдип киригер“. „Байланбагар, өрөкөн,—деп,

¹ С ю р т у к—кееркеде көктөгөн жеңил тон.

онызы тунгак үнүле айтты,—ичкеери бас; айылчыларга жолды көргүс“. Адриянга байланарга да бош жок болгон.

Каалга ачык эмтир, Адриян тепкиш өрө чыкты, онызы оны ээчий барды. Адриянга комнатынын ичиле улус шылырада базып туру деп билдирди.

„Мынызы кандый шилеемири!“—деп, ол саяна, турага кирерге мендеди... бу тушта онын буды мылырай берди. Туранын ичинде өлгөндөр толтура болды. Ай көзүк өткүрө омордын сары ла көк жүстерин, жыдып жемирилип бараткан оосторун, бозомтык сыкыйган көстөрүн ле куулайып калган тумчуктарын... жарыдып турды. Кожо кирген айылчыны жаан жаш тушта сөбгүн жууган бригадир деп Адриян коркуп, жүреги шимиреп таныды. Омор ончозы үй улус ла эр улус, баштарыла кекип, межик эдеечи усты жакшы уткуп, оны айландыра курчап ийдилер, жагыс ла сөбгүнүн межиги учун төлөп болбогон жокту бойунун коомой кийиминен уйалып, ого жууктабай, толукта унчукпай корчойып алала, оны уткубай турды. Өскөлөри кееркеде кийинип алгандар: өлгөн үй улустар кептееш бөрүктөрлү ле ленталарду, өлгөн жаңылу эр улустар мундирлер кийип алгандар, же сагалдарын кырбагандар, койоймдар байрамда кийер кийимдерлү. „Көрүп турун ба, Прохоров,—бастыра жуулушкандардын адынан бригадир айтты,—бис ончобус сенин кычыруна өрө туруп, бери келдибис; жагыс ла торт жайрадылып калгандарыла терелери сойулып, сөбкөри кугарып калгандары келгилеп болбоды, же бирүзи чыданыкпай једип келди—ол сенде болорго сүрекей күүнзеген“... Бу ла минутта өлгөннүн кичинек сөбги, жуулган улустын ортозыла өдүп, Адриянга жууктап келди. Онын бажынын сөбги межик эдеечиге күлүмзиренип турды. Жарык-жакыл ла кызыл чекпенин, база жыдып калган кеденнүн үзүктери, шердеде чилеп, онын сыртында анда-мында илинип калган болды, будунун сөбкөри дезе жаан сопоктын ичинде темир сокучактын балазы чылап, согулып турды. „Сен мени танып болбодун ба, Прохоров?—деп өлгөннүн сөбги айтты:—1799 жылда баштапкы эткен межигинди саткан (карагай агаштын межигин дуб агаштын межиги эдип) гвардиянын службазынан чыккан сержантты, Петр Петрович Курилкинди эске алынып турун ба?“ Мынайда айдала, өлгөн кичи сөбк колдорыла оны кучактаарга ичкеери болды, же Адриян бастыра күчүле кыйгырала, оны ийде салды, Петр Петрович тентирелеле, жыгылып, бастыра бойы ооктолып жайрадыла берди. Өлгөндөр ортозында чукулданыш башталып, ончолоры

нөкөринин адаанын алып, чуркуражып, Адриянды капсап ийдилер, айылдын ээзи көөркий олордын кыйгызына кулагы тунуп, торт ло ончо жанынан кыстадып, күчи жылыып, бойы гвардиянын службазынан чыккан сержанттын сөбгинин үстүне жыгылала, сагыжы энделип, билинбей калды.

Межик эдеечинин уйуктап жаткан төжөгүн күн жылыдып жатканынан бери удай берди. Арт учунда ол көзүн ачып, самоварды үрүп турган үй кижини көрүп ийди. Кечеги болгон немелерди Адриян ончозын эске коркумчылу алынат. Трюхина, бригадир ле сержант Курилкин, онын санаазына бозомтык эбелет. Ишчи үй киж и оныла эрмектежип, түндеги болгон немелер неле божогонын жарлазын деп, ол унчукпай сакыды.

„Сен өрөкөн, Адриян Прохорович, канайып тын уйуктаган—деп, Аксинья ого халат берип айтты.—Сеге кийим көктөбчи айылдаш келип жүрген; база бу жердин булочниги келип, чыккан күнүн темдектеп жат, деп жарлаган, сен уйуктап жаткан, бис сени ойгоспоско санандыбыс“.

„Өлгөн Трюхинадан меге улус келип жүрди бе?“

„Өлгөн кижиден бе? Ол өлүп калган ба?“

„Тенекти сени! Онын сөбгин жуурга кече меге сен болушкан эмезин бе?“

„Нени айдадыгар, өрөкөн? Сагыжын чыга берди бе, эмезе кечеги эзиринин өтпөди бе? Кече кандый сөбк жууган? Сен кече кере түжүне ле немецтин айылында аракы ичкен—эзирик жанала, төжөккө жадып, бу өйгө жетире, церквенин шагы түште сокконына жетире уйуктадын“.

„Ондый ба!“—деп сүйүнгөн межик эдеечи айтты.

„Чып ла чын ондый“—деп ишчи үй киж и айтты.

„Je, ондый болзо, чайды түрген уруп, кыстарымды бери кычыр“.

МЫЛТЫК АТКАНЫ

„Бис адышканыс.“

Баратынский

(Мен оны дуэльдин ээжизи аайынча адып койорым деп чертенгем. Мен оны база бир катап адар учурлу болгом).

Бивуакта болгон энир.

Бис*** деп јерде турганыс, Армейский офицердин јадыны кемге де јарт. Эрген тура ўредў, тан атту јўрери; полковой командирде, эмезе еврейдин трактиринде¹ ажанып отуратаныс; энирде аракы ла кўзўр.*** деп јуртта улус јуулгадый тура да, кыстар да—бир де јок болгон, бис бойу-бойу-быста јуулыжып, бойубыстын мундирлерибистен башка не-ни де кўрбўйтўнис.

Бистинг ортобыста бир ле кижии военный эмес болгон. Ол одус беш јашка јууктай берген, онын учун бис оны карыган кижиге бодоп туратаныс. Ол бисти бойунын таскаганыла артыктап туратан, ого ўзеери онын јаантайын унчукпазы, кату кылык-јаны ла чугулду чечен тили бистинг јиит санаабыска сўрекей эбелетен. Онын салымы кандый да ја-

---

Т р а к т и р—ажанар, аракы ичер јер.

жытту болгон; ол орус кижиге деп көрүнөт, же өскө ороондо жаткан улустун адын аданып жүргөн. Бир бйдө ол аттуу жүрөчү черунин бөлүгүндө жакшы, керек десе, ырыстуу служить эткен; ол ненин учун службадан чыкканын ла жокту жерге көчүп келеле, келген жеринде ол жокту да, акчазына килебей де жатканын бир де кижиге билбес: жаантайын жойу, эски кара сүртүк тонду жүрөт, же бистин полктын ончо офицерлерин бойунун айылында жакшы күндүлөп туратан. Чын, службадан чыккан солдаттын белетеген курсагы экиүч ле жүзүн болгон, же шампанский арагы суудый урулатан. Онын жбжбзине де, онын кирелтезин де, бир де кижиге билбейтен, ол керегинде онгон сураарга кем де тидинбейтен. Ондо китептер да бар болгон, же көп сабазы военный романдар болгон. Ол китептерин улуска кычыраарга күнзеп беретен, ойто кайра качан да некебейтен; же бойу улустан алган китептерди ээине качан да жандырбайтан. Кол мылтыктан адары онын жангыс ижиге болгон. Онын туразынын стенелери кол мылтыктын огуна, адарунун уйазынды коктуулап калган. Жаткан туразын кееркеткен немелер жангыс ла жүзүн-жүүр кол мылтыктар болгон. Онын мылтыктан адарга үрөнгөн сүрекей болгон, кемнин-кемнин бөрүгинин үстүндеги грушаны адарга сананган болзо, бистин полкто ого бажын тудуп берерге кем де аланзыбас эди. Бистин ортобаста куучун жаантайын дуэль керегинде болотон. Сильвио (оны онойып адайын) бу куучунга качан да киришпейтен. Сен кемле-кемле адыштын ба деп онгон сураганда, адышкам деп каруунун ол кыскарта беретен, мынды сурактарды ол жаратпай туру деп, онын бүдүминен көрүнүп туратан. Онын коркушту адатаны ого кандый да ырызы жок өлүм жетирип, оны кыйнап туру деп бодойтоныс. Же ондо кыйналып турганына туней не де жогы, ондо аланзу да жок. Ондый серемжини жангыс ла тыш бүдүмиле жоготуп салатан улус бар. Сакыбаган жанынан болгон учурал бисти ончобысты кайкатты.

Бир катап бистин офицерлерден он кире кижиге Сильвиодо ажангандар. Алдындагы ок айынча сүрекей көп ичип тургандар. Ажанып алган кийининде биске көзөр үлегер деп, айылдын ээин сурадыбыс. Ол качан да ойнобойтом деп узак мойножып; арт-учунда көзөрдү берзин деп жакарала, столдун үстүнө бежен кире он салковойлорды жайа салып, көзөр үлеерге отурды. Бис оны күреелей отуруп алдыбыс, ойун башталды. Сильвио ойноп турала, алдындагы ок айынча торт унчукпайт, сөс блашпайт, база нени де

жартабай отурат. Пантёр¹ акча тоолор тушта жастырганда, ол једикпезин тургуза ла төлөп, артыгын бичип турат. Бис оны билип, ол нени этсе, оны этсин деп, ого чаптык этпей турдубыс; је бистин ортобыста биске бу јуукта ије берген офицер бар болгон. Ол мында ок ойноп отурала, болгобой көзөрдиг артык толугын бүктеп ийген. Сильвио мелди алып, темиккен аайынча, тооны түндеп бичип ийди. Офицер, жастырдым деп сананып, жартап берди. Сильвио унчукпай, көзөрдиг оноп ары үледи. Офицер чыдажып отурып болбоды, щетканы алып, тегин јерге бичилген деп турган тооны арчып ийди. Сильвио мелди алып, база катап бичип салды. Аракыдан, ойуннан ла нөкөрлөринин каткызынан эди-каны изип чыккан офицер бойун сүрекей эп јок бодоп, столдон свечи тургузатан јес подсвечникти чугулду алып, Сильвионы сокты, онызы бажын бөкөйтип ийерде, подсвечник онын бажын ажыра барды. Бис эп јоксуна бердис. Сильвио туруп чыгала, чугулданганына кугарып, көстөри јалтырап айтты: „Күндүлү государь, турадан чыгып барыгар, мындый неме менин айылымда болды деп, кудайга алкыш айдыгар“.

Бу керек јангы нөкөр өлтүрткениле божоор деп, бис аланзыбай турдубыс. Көзөр ойноордо, банк туткан господин бойунун күўниле канайда эдер, мен өөн учун каруузына турарга белен деп айдала, офицер турадан чыга берди. Ойун база бир канча минут өтти, је айылдын ээзи ойун керегинде сананбай турганын сезип, службада удабас бош јер болоры керегинде эрмектежип, бис айрылыжып, квартиралар сайын тарап-таркап бардыбыс.

Көөркий офицер эмдиге тирү бе деп, эртезинде тан атту жүрүп үренер јерде сурадыбыс, бу ла өйдө ол бистин јаныбыска базып келди; бис ого ондый ок сурак бердибис. Сильвио керегинде ол эм тура нени де укпаган деп, каруузын берди. Бу мынайда айтканы бисти кайкатты. Бис Сильвиого бардыбыс, ол эжик алдында каалгага јапшырып койгон туз көзөргө окко узеери окты тийдире адып турды. Ол алдындагы аайынча унчукпай, бисти уткуп, кечеги болгон неме керегинде бир де сөс айтпады. Уч күн өтти, офицер түрү. Бис кайкажып, сурап турдубыс: Сильвио канайып адышпаска турган? Сильвио адышпады. Ол бир эмеш эрмектежеле, болорзынып јөптөшти.

Бу јашөскүримдердин көзүнче өткөн керек Сильвио ке-

---

¹ П а н т ё р — көзөр ойногондо акчаны јууп, ойто берип туратан кижиге.

регинде санаа-шўўлтени сўрекей кубултар эди. Жалтанбастын кылык-жаны кандый ла кижининг кылык-жангынан жакшы деп жийтер жаантайын бодогылап туратан, ондый кижининг кандый ла једикпезин таштап јўргўлейтен, је жалтанбас кижининг эмеш ле жалтанганын ончозынан ас таштагылайтан. Эмеш-эмештен ончозы ундулып, жийтер азыйдагыла аайынча Сильвиодон камаанду болдылар.

Жагыс ла мен ого јууктап болбодым. Ар-бўткеннен романтический санаалу болгонымнан улам, јўрўми јарт эмес ле меге кандый да јажыт повестьтингеройы деп бодолып турган кижиден мен онон баштап торт айрылбайтам. Ол мени сўўп јўретен; жагысла мениле куучындашканда коронду тилин таштап, јўзўн-јўўр предметтер керегинде бастыра јўрегинен ле сўрекей јилбўлў эдип айдатан. Је тўбектў энирдинг кийининде менин шўўлтемде онын магы ўрелип, ады чыккан учун, оныла алдындагы аайынча јўерге меге чаптык эдип турат, мен оны кўрўргў уйалып турдум. Мынайда эткенимди ле мынын неден улам болгон шылтагын Сильвио билип ийген, ненин учун десе ол сўрекей сагышту ла ченемелдў кижиде болгон. Мынайда эткеним оны ачуркандырып јат деп билип турдум. Ондый да болзо, ол мениле эрмектежер кўўндў болгонын мен эки катап сестим; је мен ондый учуралдардан кыйыжып турарымда, Сильвио мениле куучындашпай барды. Бу ойдон ала мен оны нўкўрлўрдинг ортозында ла кўрўтўм, алдындагы бистин ачык-јарык эрмектежетенибис токтоп калды.

Столицанын ајарынгай эмес улусы деревнелердин ле городтордын улусына јарт болуп турган кўп немелерди де билбей јадылар: темдектезе, почтовый кўнди сакырын, вторникте ле пятницада полковой канцелярияда офицерлер; кемизи акча, кемизи письмолор, кемизи газеттер сакыйтанын оло билбес. Пакеттер жаантайын мында ла ачылып, солун табыштар јарлалып, канцелярия јиркиреп јадатан. Адреси бистин полкко бичилген письмолорды Сильвио алып, мында да кычыратан. Бир катап ого пакет бердилер, онын печадин ол сўрекей чыданыкпай алып ийди. Письмоны тўрген кычырып, онын кўзи жалтырап турды. Кажызы ла бойунын письмозын кычырып турган офицерлер нени де кўрўбдилер. „Господалар,—деп, Сильвио олорго айтты,— айалгалар мени мында кыйалта јогунан јок болзун деп некеп туру: бўгўн тўнде атанып јадым; слер менде калганчы катап ажанарыгар деп иженип турум. Мен слерди де сакып јадым—деп, мен јар баштанып, онон ары улалтып айтты,—

кыйалта јогунап сакып јадым“. Мынайда айдала, ол мендеп чыга берди, бис дезе Сильвиодо јуулыжар болуп јѳптѳжѳлѳ, кажыбыс ла бойубыстын јерибиске таркадыбыс.

Мен Сильвиого молјошкон ѳйдѳ келеримде, онын айылында бѳдѳн полк јуулган эмтир. Ол бойунын бастыра јѳѳжѳзин јаныс јерге јуунадып, эптеп салып койтыр; јаныс ла килен ле ойо атырган стенелер куру артып калган. Бис столго отурдыбыс; айылдын ээзи сѳрекей омок болгон, удабай ончолоры омок боло бердилер; болуштоптын бѳктѳри чачылып, стакандар ѳзѳги јогунап кѳбѳктелип, шыркыражып турдулар, бис атанып јаткан кижиге јакшы јол ло јакшы ырыс болзын деп алкыш кѳѳнибисти айдып турдубыс. Сильвиодон орой энирде јандыбыс.

Улус фуражкаларын алгылап турарда, Сильвио ончолорыла эзендежип, мени колумнан тутты, мен эжиктен чыгарга турарымда, ол мени токтодып ийди. „Мен слерле куучындажарга турум“,—деп, ол араайын айтты. Мен артып калдым.

Айылчылар јѳре бердилер: бис экѳ артып, бойу-бойубыска удурат отуруп, унчукпазынап канзадан танкыладыбыс. Сильвио санааркап, онын токуналы јылыып, омогы јоголо берди. Кунукчыл куу јѳзи, јалтырап турган кѳзи ле оозынап чыгып турган койу ыш оны чын ла кѳрмѳстин кебериндий кеберлѳ эдет. Бир канча ѳй ѳткѳн сонунда Сильвио унчукпай отурганыбысты ѳзѳп, куучындана берди.

„Айса болзо, бис база качан да тушташпазыбыс,—деп ол меге айтты.—Айрылыжардын алдында мен слерле јартынча куучындажарга санангам. ѳскѳ улустын санаа-шѳѳлтезине ајаруны ас салып турганымды слер сескедий болгоныгар; је мен слерди сѳѳп јадым, мен керегинде слердин санаагарда коомой шѳѳлте артыргызарга меге уур болор эди деп биллип турум“.

Ол токтой тѳжѳп, канзазынын кѳйген когун ныктай басты; мен тѳмѳн кѳрѳп, унчукпай отурдым.

„Мен ол эзирик, тенек Р***-дан нени де некебегеним слерге кейкамчылу болгон—деп, ол оноп ары улалтып айтты.—Мен мылтык талдап алар учурумды тuzаланып, оныла адышкан болзом, онын јѳрѳми менин колумда болор эди деп, слер јѳпсѳнеригер, је менин јѳрѳмим тын јеткерлѳ эмези јарт: мен онын јаманын јакшы санаалумнап таштаган деп айдар эдим, је тѳгѳндеер кѳѳним јок. Бойумнын јѳрѳмиме јеткер эппей Р***-ды адар аргалу болгон болзом, онын јаманын качан да таштабас эдим“.

Мен Сильвионы сүрекей кайкап көрдүм. Онойдо жартын айдынганы мени эп жоксундырды. Сильвио онон ары куучындады:

„Онойдо ок: мен бойумды өлүмгө жетирер учурым жок. Алты жыл мынан озо мен жаагыма тажытыргам, менин оштум эмдигеле түрү“.

Менин жилбиркежим там ла тынып турды. „Слер оныла адышпадыгар ба?—деп, мен сурадым.—Байла, айалга слерди ыраткан?“

„Мен оныла адышкам,—деп Сильвио каруузын берди,—бистин адышканыбыстын темдеги бу“.

Сильвио туруп чыгала, картоннон чүмдеп көктөгөн, алтын чачакту кызыл бөрүк чыгарды; ол оны кийип ийерде, бөрүкти мандайдан өрө бир сөм кирелү жерди өткүрө адып салган эмтир.

„Мен гусарский полкто служить эткенимди слер билеригер,—деп, Сильвио онон ары айтты.—Менин жан-кылыгым слерге жарт: ончозынан артык болорго мен амтажып калгам, жииттен ала баштапкы жерге турарга темиккем. Бистин өйдө тал-табышту омок болуп жүрери ээжи болуп туратан: мен армияда эн ле омок ло тал-табышту жүрүм жүргем. Бис аракы ичип мактанатаныбыс: Денис Давыдовтын¹ мактап кожондогон аракызак геройын Бурцовты мен ичиш жанынан акалап салгам. Бистин полкто тудушла дуэль: ончозында мен эмезе керечизи, эмезе кожо туружачызы болотом. Нөкөрлөрүм меге кару болгондор, тудуш ла селижип туратан полковой командирлер дезе мени чугулду көрүп туратандар.“

Качан биске бай өбөкөлү жиит эр кичи келерде (онын адын адабаска турум), мен бойумнын магымла токуналу (эмезе токуналы жок) тузаланып тургам. Энеден чыкканынан анча кире мактулу ырыстуга туштабадым. Сагышту, сүрекей коркушту омок, сүрекей сананбай эдер жалтанбас, жарланган өбөкөлү качан да үзүлбейтен көп акчалу, жараш, жиит уулды бойугарда сананзагар, бистин ортобыста ол нени эдер учурлу болгонын бодозогор. Менин баштапкы жер ээлейтеним аланзылу болды. Мен оны көрбөй бардым. Полкто ло үй улустын ортозында ол баштапкы жерде болуп аныланып турганы мени торт неге де ижендирбей барды.

¹ Денис Давыдов (1784—1830)—1812 жылда Ада-Төрөл учун жууда партизандардын башкараачыларынын бирүзи, жарлу поэт. Бурцев А. П.—гусар, Давыдовтын наязы, Давыдов эки үлгеринде оны көргүскен.

Мен оныла жамандажарга шылтак бедиреп турдум; менин кадалгак. чугулду ла чечен айткан сөстөриме ол ондый ок сөстөрлө каруузын беретеп, онын айткан сөстөри меге сакыбас жанынаг менин сөстөримнен курчтый көрүнөтөн, олор чечендий билдиретен: ол кокурлайтан, мен десе чугулду айдатам. Арт-учунда бир катап польский помещиктин айылында болгон ойун-жыргалда ончо үй улус, анчадала, алдында меге таныш болгон айылдын ээзи үй кижиге ого аяру салып турганын көрөлө, мен онын кулагына кандый да кату сөстөр айткам. Ол тургуза ла чугулданып, кызара береле, менин жагыма тажыды. Бис кылыштарыбыска тап эттибис; үй улустардын кезиктери талгылайт; бисти бойубойубыстан айрып ийдилер, ол ло тунде бис адыжарга атандыбыс.

„Бу керек таг адар тушта болгон. Ажындыра жөптөжип темдектелген жерде мен үч секундантымла¹ турдум. Мен бойумнын өштүмди чыданыкпай сакыдым. Жаскы күн чыгып келди, изү боло берди. Мен оны ыраактан көрүп ийдим. Ол мундирлу, кылышту, бир секундантла жөйү келеткен. Бис ого удур бардыбыс. Ол черешня жиилектү фуражказын тундунганча, биске жууктап келди. Секунданттар биске он эки алтам жер кемжип бердилер. Мен озо адар учурлу болгом; же чугулданганымнаг улам менин жүрексирегеним коркушту болгон, онын учун чике адарыма иженбей турдум, эмеш токунап аларга, ол озо атсын деп айттым; менин өштүм жөпсүнбей турды. Кем озо, кем экинчизин адар деп жартына чыгарга, туней темдектү предметти чыгара тартар деп жөптөжип алдыбыс: баштапкы номер ого, жажына ырысты сүүйчиге жедишти. Ол шыкап, менин фуражкама тийдире атты.

Менин адатан өйүм жетти. Онын жүрүми арт-учунда менин колумда болды; ол жалтанып туру эмеш пе деп билерге көзүмди онон албай, оны кезе көрдүм... Мен ол жаар колмылтыкты улап турарымда, ол фуражказынан бышкан черешняны талдап жип, сөдгичектерин меге жетире чыгара тукүрип турды. Онын токуналу болгоны мени бош ло чугулдандырды. Жүрүмин кичинек те баалабай жүрген кижини өлтүрип, меге кандый туза болор деп санандым. Жеткерлү жаман санаа-шүүлте менин сагыжыма кирди. Мен колмылтыкты ого удур улабай, төмөн тужүре туттум. „Слер эмди өлүм керегинде сананбай да турганыгар ошкош,—деп, мен

¹ Секундантымла (секундант)—өштөжөлө, адыжатар улустыг бир бирүзиле барар кижиге.

ого айттым, —слер ажанып јадыгар; мен слерге чаптык эт-песке турум...“ — „Слер меге бир де эмеш чаптык этпей јадыгар, —деп ол айтты, —адарга турган болзогор, адыгар, је бойугардын күүнүгерде: адары слерде артып јат; мен слер-ле адыжарга качан да белен“. Мен секунданттарга башта-нып, бүгүн адышпазыбыс деп јарладым, бистин адыжатаны-быс оныла токтоды.

Мен службадан чыгып, бу јеричекке келип јаттым. Ол өйдөн ала өч алары керегинде күнүн сайын санангам. Эм-ди менин өйүм јетти“.

Сильвио эртен тура алган письмозын карманынан чыга-рып, оны меге кычырарга берди. Сеге јарт күлүк јит, ја-раш кысты үй кижии эдип аларга туры деп, ого Москвадан кем де бичиди. (Онын керектеринин бүдүмчилу кижизии болгодый).

„Сеге јарт күлүк дегени кем болгонын слер билип јады-гар, —деп, Сильвио айтты.—Мен Москва јаар атанып јадым. Ол бойунын тойы болор алдында өлүмди, качан-бирде че-решня јип сакыган чылап, токуналду сакыыр ба деп, көр-рибис!“

Мынайда айдала, Сильвио туруп, фуражказын полго мергедеп, комнатанын ичине бойунын клетказында баскындаган бар чылап, ары бери баскындайт: мен онын айтканын кыймыктанбай угуп отурдым; сан башка удурлашту санаа мени јүрексиретти. Айбычы турага кирип, аттар белен деп јарлады. Сильвио менин колумды тын кабыра тутты; бис окшоштыбыс. Ол абрага отуруп алды. Абрада эки чемодан болгон, бирүзинде колмылтыктар, экинчизинде онын неме-лери. Бис база катап эзендежип алдыбыс, аттар ичкери ман-тадылар.

Бир канча јылдар өтти, айыл ичинин айалгалары мени Н уездтин јокту деревнезине көчөргө јетирди. Хозяйстволо уружып, алдындагы өйдө менин тал-табышту ла санааркаш јок јүрүмим керегинде мен эмештен комудаарын токтотпой турдум. Меге анчадала күскү ле кышкы энирлерди торт кара јангыскан өткүрерине үренижип, темигерге ончозынан уур болгон. Старостала эрмектежип, ишти көрүп јүрүп, эмезе јангы заведениелердин ончозында болуп, түшке јети-ре өйди јүк арайдан өткүрип туратам; је удабай бозом ки-рип баштаганда, кайдаар баратанын мен торт билбейтем. Шкафтын алдынан ла кладовойдон таап алган ас тоолу книгаларды катап-катап кычырып, оморды эске алынып үре-нетем. Бойунда јүлкүүрлү јүретен Кириловна билер чөр-

чөктөрүн меге катап-катап айдып салган; үй улустын ко-
жондоры мени кунуктыратан. Мен жиилектин тату эмес ара-
кызын ичерге баштадым, же оноң менин бажым ооруп тур-
ды; ачу-коронноң улам аракызак боло береринен коркугам
деп жартын айдып жадым, бистин уездте ондый аракызак-
тарды көп көргөм. Куучыны көп сабазында ыксыштан ла
ушкүриштен турган эки эмезе үч айылдаштан башка, ме-
нин жанымда жуук айылдаштар жок болгон. Жангыскан жүрүп
жадары кем жок жакшы.

Менен төрт беристе жерде графиня Б-нын ээлеп
турган байлык жери болгон; же бу жерде жангыс ла управител¹
яткан, графиня десе кижиге барар жылда бир ле ка-
тап келип жүреле, бир айдан көп эмес яткан. Мен көчүп
келген жериме экинчи яс жадарымда, графиня бойунун де-
ревнезине жайгыда жадарга өбөгөниле кожо келер деп куу-
чын жарланып таркады. Чындап та, олоң июнь айдын баш-
талганында келдилер.

Бай айылдаш келери деревнедеги яткан улуска жаан
учурлу ой болуп ят. Помещиктер ле олоңдын дворовый
улузы ол керегинде эки ай озолоп ло ого үзери үч жыл
өткөн сонунда айдып турадылар. Мен керегинде болзо, жар-
тын айдып турум, жиит ле жараш айылдаш үй кизи келгени
керегинде солун табыш мени сүрекей токунатпады; мен оны
көрөргө чыданыкпай турдум, онын учун ол келгенинин
баштапкы воскресенинде жуук айылдаш болуп, олоңло та-
ныжарга, ады-жолумды айдып берерге, түштүн кийининде
***деп деревнеге бардым.

Айбычы (слуга) мени графтын кабинетине экелеле, бойы
десе мен керегинде айдарга барды. Жаан кабинетти не ле
бар аргала жазалдап салган эмтир; стенеге коштой книга-
ларлу шкафтар, кажызынын ла үстүнде күлер бюст; мрамор-
ло эткен печкенин үстүнде жалбак күскү; туранын так-
тазын жажыл чепкенле жапшыра кадап, үстүне кебистер
жайып койгон. Азийдагы жакшы ла бай жадынга үрене бер-
геним эмдиги менин жокту айылымда жоголып, өскө кизи-
нин жөбөжин удаан көрбөгөнимнен улам мен эп-жоксунып,
суракту келген кизи министрдин удур чыгарын сакыган
чылап, кандый да токунал жок сакып турдум. Эжиктер ачы-
лып, жараш бүдүмдү, одус эки жаш кире жашту эр кизи
кирди. Граф меге ачык-жарык бүдүмдү ле нак болуп жуук-
тап келди; мен омок болорго албаданып, бойумнын ады-

¹ У п р а в и т е л ь — х о з я и с т в о н ы б а ш к а р а а ч ы к и ж и .

жолумды айдарга баштадым, же ол менен озолоп айтты. Бис отурып алдыбыс. Онын чўми жок жайым ла жалакай куучыны менин эп-жоксунып турганымды жоголтып, мени токунаты, же кенетийин графиня кирип келерде, менин эп-жоксуныжым алдындагызынан артык тынды. Чындап та, ол сўрекей жараш уй кижиге болгон. Граф менин ады-жолумды ого айтты; куучын тушта бойумды жайым тударга санангам же онойдорго канча ла кире кичеенгемде, там ла эп-жоксунып турдум. Таныш эмес айалгага мени токунап ла ўрене берзин дежиб ой бергилеп, мениле жакшы айылдаш чылап эрмектеже бердилер. Книгаларды ла картиналарды кўрўп, мен ары-бери базып турдум. Картиналарды мен аайлабас кижиге, же бирўзи мени жилбиркетти. Бу картина Швейцариянын кандый да жерин кўргўзип турган; же мени картинадагы журалган жердин жаражы жилбиркеткен эмес, картинаны ээчий-теечий эки окло ѳткўре атканы жилбиркетти. „Ба, бу жакшы адыш“—деп, мен графка баштанып айттым. „Ээ,—деп, ол каруузын берди,—адыш сўрекей жакшы. Слер жакшы адып билеригер бе?“—деп, ол онон ары айтты. „Жакшы, сўрекей жакшы,—деп, арт-учунда меге жуук, таныш предмет керегинде куучын баштала берерде, мен сўунеле, каруузын бердим.—„Одус алтам кирелў жерден кўзўргў жастырбай тийдире адарым, же таныш колмылтыктаган адатаны жарт“. „Чындап па?“—деп сўрекей ажарулу бўдўмдў болуп графиня айтты.—„Сен, менин најым, одус алтам жерден кўзўргў тийдире адарын ба?“—„Качан-бирде—граф каруузын айтты—бис адып кўрўрибис. Бойумнын ѳйўмде мен коомой атпагам; колума колмылтык албаганымнан бери тўрт жыл боло берди“. „О—деп, мен айттым,—ондый болзо, слердин сиятельство, жирме ле алтам кирелў жерден кўзўргў тийдире адып болбозыгар деп маргаан эдип турум: колмылтык кўнўн сайын адып таскаарын некейт. Мыны мен бойум ченегем. Бистин полкто мен адышкырлардын эн артыгы деп бодолып тургам. Бир катап мен колмылтыкты бир айдын туркунына тутпадым: оны жазадарга бергем; слер не деп сананып туругар, слердин сиятельство? Онын кийининде баштапкы катап болуштопко жирме беш алтам жерден тўрт катап ээчий-деечий жастыра аткам. Бистин ротмистр¹ чечен, кокурчы кижиге болгон; ол мында болуп, меге айтты: „Сенин, карындаш, колун болуштопко кўдўрилбейт“. Жок, слердин сиятельство,

¹ Ротмистр—кааннын атту жўрер черўзинде офицерский жамы.

адып таскаарын токтотпос керек, онон башка адып болбой барарын. Мен тушта көргөн эн артык адышкыр кажы ла кўн ажанардын алдында үч катап адатан. Мынызы онын, рюмка аракызы чылап, ээжи боло берген". Менин эрмекте же бергениме граф ла онын үйи сўўнип тургандар. "Ол кандый адатан эди?"—деп, граф менен сурады. "Мынайда, слердин сиятельство: стенеге чымыл отурганын ол көрүп ийгенде... слер каткырып туругар ба, графиня? Чып ла чын Чымылды көрүп ийеле, кыйгыратан: "Кузька, колмылтык!" Кузька ого октогон колмылтыкты экелетен. Ол чымылды стенеге жаба тырс этире балбара адып ийетен!"— "Бу кайкам-чылу эмтир!"—деп, граф айтты.—"Онын ады кем болотон?" "Сильвио, слердин сиятельство."—"Сильвио!"—деп, граф отурган јеринен тура јүгүрүп, кыйгырды.—"Слер Сильвионы билгенигер бе?"—"Канайып билбейтен, слердин сиятельство; бис оныла јуук најылар болгоныбыс; ол бистин полкто бойустын карындаш нөкөр ошкош болгон. Ол керегинде кандый да солун табыш укпаганымнан бери беш јылга једе берди. Онойдордо слердин де сиятельство оны билетен туругар ине?"—"Билерим, сўрекей билерим. Слерге ол куучындабады ба... Је јок; сананбай јадым; бир сўрекей сан башка керек болгоны керегинде ол слерге куучындабады ба?"—"Ойун-јыргалда кандый да јиит кижиден ол јаагына тажыдып алганын ба, слердин сиятельство?"

— "Ол јиит кижинин адын слерге, ол айтты ба?"—"Јок, слердин сиятельство, айтпаган... Ах! слердин сиятельство, —чындык керегинде сезип, мен улалтып айттым, —јаманым таштагар... Мен билбегем... Ол кизи слер эмежигер бе?"—"Мен"—деп сўрекей санаркаган бўдүмдү болуп граф каруузын айтты, өткүре аттырган картина бистин калганчы тушташтын темдеги... "Ах, менин көөркийим,"—деп графиня айтты,—кудайдын учун куучындаба; меге угарга да коркушту".

— "Јок, —деп, граф јөпсүнбей айтты, —мен ончозын куучындап берерим; онын најызын мен канайда өөркөткөнимди ол билер: Сильвио менен өчүн канайда алганын билзин". Граф мен јаар креслоны јууктадып ийди, мен сўрекей јилбиркей мындый куучын уктым:

"Беш јыл мынан озо мен үй кизи алгам. Үй кизи алганымнын кийининде баштапкы айды мында, бу деревнеде өткүрдим.

Бу турада јүрүмимнин эн ле артык, эн ле уур өйи өткөн.

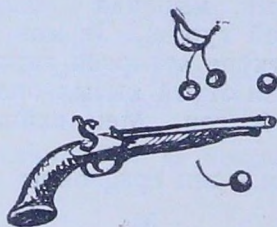
Бир катап энирде мен үйүмле таг атту соодоп жүргени-
бис; үйүмнинг ады ненин де учун кедерлеген; ол коркуп,
адынын тискинин меге берип ийеле, айылына жойу барды;
мен ичкери жорттум. Эжик алдында жорукчынын абразы
турганын мен көрүп ийдим; бойунун ады-жолун айтпаска
турган, же меге керектү келген деп, тегин ле айдып турган
кижи менин кабинетимде отуруп жат дешти. Мен
комнатага кирип келеле, тоозынга уймалып, сагалы өзүп
калган кижини карануйда көрүп ийдим; ол мында, печке-
нин жанында турган. Мен онын чырайын танып аларга ки-
чеенип, ого жууктай базып келдим.— „Сен мени танып бол-
бодун ба, граф?“—деп, ол тыркырууш үнүле айтты.— „Силь-
вио!“—деп, мен кыйгырдым, жартын айдып жадым, чачым
менин атырайа бергенин мен сезип ийгем.— „Чып-чын,—деп,
Сильвио оноң ары улалтып айтты — менин адатаным арт-
ты; мен колмылтыгымды октон курулдарга келдим; сен
белен бе?“ Колмылтыгы онын жалмажындагы карманынан
көрүнип турды. Мен он эки алтам жерди кемжийле, ондо
толукта туруп, үйүм келгелекте, капшагай атсын деп оны
сурадым. Ол табыланып турды—ол от сурайт. Свечи экел-
дилер. Мен эжикти жапсын, кем де кирбезин деп жакарала,
атсын деп оны катап сурадым. Ол колмылтыгын чыгарып,
шыкады... Мен секундты тоолоп тургам... Мен үйүм кере-
гинде санангам... Минута коркушту узак болуп өтті! Силь-
вио колун төмөн түжүрө тутты. „Колмылтык черешня жи-
лектин кату сөөгүчегиле октолбогон деп ачынып турум...
ок уур. Бисте дуэль эмес, өлтүриш деп меге бодолот: мыл-
тыгы жок кижиге мен шыкаарга темикпегем. Катап баштай-
лы; кемге озо адарга келижер деп, жребий чачалы“. Нени
де аайлабай турдум... Мен жөпкө кирбей турган ошкош
эдим... Арт-учунда бис база бир колмылтык октодыбыс; эки
билетти түрдүбис; ол билеттерди бир өйдө меге ойо атыр-
ган фуражказынын ичине салып койды; мен база катап
баштапкы номерди чыгара тартып алдым. „Сен, граф, көр-
мөстий ырысту эмтирин“—деп, электеген айлу күлүмзире-
нип, айтты, мынайда айтканын мен качан да ундубазым.
Мениле не болгонын, мынайда эдерине ол канайда
албаданганын... билбей турум... Же мен адып ийдим, ок бу
картинага тийди“. (Өткүрө аттырган картинаны граф сабары-
ла көргүсти; онын жүзи оттый кызыл болгон; графиня бойу-
нын пладынан куу болгон. Мен кайкабаска токтодынып
болбодым).

—Мен адып ийдим,—деп граф оноң ары улалтып айтты,

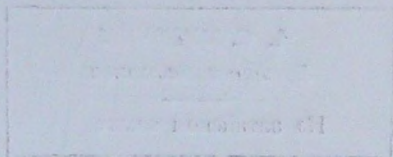
—кудайга баш, ого тийдире атпадым; ол тушта Сильвио... (бу бйдө ол, чындап та коркушту болгон) Сильвио мен жаар шыкады. Кенетийин эжик ачылды, Маша жүгүрүп келеле, менин мойнумнан чыгырып тутты. Онын келгени мени токуналу эдип ийди. „Көөркийим,—мен ого айттым,—бис кокурлажып турганыбысты сен көрбөй турун ба? Сен канайып тын коркуган! Барып, бир стакан суу ичеле, биске ойто кел; мен сени озогы таныжымла база нөкөримле таныштыарым“. Маша эмди де бүтпей турган. „Обөгөним чынын айдып жат па, айтсагар?—деп, графиня коркуштанган Сильвиого баштанып айтты;—слер экүлеер чындап кокурлажып туругар ба?“— „Ол жаантайын кокурлайт, графиня,—деп, Сильвио каруузын берди,—бир катап кокурлап ол мени тажыган, бу фуражкамды кокурлап өткүрө аткан, бүгүн кокурлап, мени жастыра атты; эмди мен де кокурлаарга күүнзиреп турум...“ Мынайда айдып, ол мен жаар шыкаарга сананган... онын көзүнчө! Маша онын будуна жыгылды. „Маша, тур, уят!—мен чугулданып кыйгырып ийдим,—слер дезе сударь, көөркий үй кижини кыйнабай токторыгар ба, жок по? Слер адарыгар ба, эмезе атпазыгар ба?“— „Атпазым,—деп, Сильвио каруузын берди,—мен күүниме јединдим; мен сенин манзарганынды көрдүм, сенин коркуганынды көрдүм; сени мен жаар аттырдым—эмди болор, мени ундубай жүрерин. Сени бойуннын уяадына берип јадым“. Ол турадан чыгарга сананган, је эжикке једеле, токтой тўжўп, мен өткүрө аткан картина жаар кайа көрөлө, шыкабай да оны өткүрө адып ийеле, жүре берди. Уйум талып калган јатты; улус оны токтодорго тидинип болбой, оны коркунчылу көрўп турдулар; ол тышкаары чыгып, ямщикти кыйгырып алала, мен ондонорго јеткелегимде атана берди.

Граф унчукпай барды. Онойдордо, качан бирде мени кайкаткан повестьтин учун мен билип алдым. Ол геройло мен база тушташпадым. Александр Ипсилатиннин восстаниези тужунда Сильвио эттеристтердин отрядын башкарып, Скуляндардын јанында болгон јуу-согушта өлтүрткен.

50 CENTS

Баазы 50 акча
Цена коп.

с. л. л. 1950 г. 1-й изд.
Цена р. 0,25

А. С. ПУШКИН
Повести Белкина
—
На алтайском языке